

BABA MANSUR'UN MENKİBELERİNİN İKİLİ KARŞIT YAPILAR ODAĞINDA İNCELENMESİ

AN ANALYSIS OF BABA MANSUR'S HAGIOGRAPHY FOCUSED ON DUAL
OPPOSITE STRUCTURES

DİDEM GÜLÇİN ERDEM KÜK*

Sorumlu Yazar

Öz

Baba Mansur, Ahmet Yesevî'nin ilk halifesi olarak anılan ve Anadolu'nun kolonizasyonu sürecinde pay sahibi olan Alevi erenleri arasında yer alır. Ocak sistemi merkezli bir yapı arz eden Alevi inancında, Baba Mansur'un adını taşıyan ocağın hiyerarşik konumu, kerametleri ve mensubu olduğu soy dolayısıyla yukarıdadır. Baba Mansur, keramet motifleri bakımından oldukça zengin olan çok sayıda anlatmanın öznesi konumundadır. Menkıbe başlığı altında değerlendirilen bu anlatmaların büyük çoğunluğunun ikili karşıt yapılar üzerine kurulu olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, hakkında yapılmış bilimsel çalışma sayısı oldukça az olan Baba Mansur'un ikili karşıt yapılar bakımından zengin menkıbelerinin ele alınıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, ilk aşamada Alevi inanç dairesi bağlamında velayet sahibi olarak kabul edilen Baba Mansur'un tarihî ve menkıbevi kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, çalışmanın teorik zeminini inşa etmek amacıyla ikili karşıtlık kavramı açıklanmıştır. Çalışmanın sonraki adımında, Baba Mansur'un sözlü kültür ortamı içerisinde dolaşımında olup yazılı kültür ortamına aktarılmış olan menkıbeleri, ikili karşıt yapılar odağında mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları, Menkıbe, İkili Karşıtlık, Baba Mansur.

Abstract

Baba Mansur is among the Alevi saints who are remembered as the first caliph of Ahmet Yesevi and who had a share in the colonization process of Anatolia. In the Alevi belief system, which has a structure centered on the ocak system, the hierarchical position of the ocak named after Baba Mansur is at the top due to his miracles and the lineage he belongs to. Baba Mansur is the subject of many narratives that are rich in miracle motifs. It has been determined that the majority of these narratives evaluated under the title of hagiography are based on binary opposition structures. This study aims to examine and evaluate the hagiography of Baba Mansur, who has very few scientific studies on him, and which are rich in terms of binary oppositional structures. In this context, in the first stage, information was given about the historical and legendary personality of Baba Mansur, who was marked as the holder of sainthood in the context of the Alevi faith circle. Then, the concept of binary opposition is explained in order to build the theoretical basis of the study. In the next step of the study, the hagiography of Baba Mansur, which were circulated in the oral culture environment and transferred to the written culture environment, were examined with the focus of binary oppositional structures.

Araştırma Makalesi / Künye: ERDEM KÜK, Didem Gülçin. "Baba Mansur'un Menkıbelerinin İkili Karşıt Yapılar Odağında İncelenmesi". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 116 (Aralık 2025), s. 135-149.

* Dr., Pamukkale Üniversitesi, E-mail: didemgulcin@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4321-911X

Key Words: Folklore, Alevism-Bektashism Research, Hagiography, Binary Opposition, Baba Mansur.

Giriş

Türk veli telakkisi ve veli kültürü, Müslümanlığı kabul eden muhtelif Türk zümrelerinde zamanla gelişmiştir. Özellikle Ahmed Yesevî tarafından kurulan Yesevîlik tarikatına mensup çeşitli şahsiyetler, veli kültürünün işlenmesine katkıda bulunmuştur. Yesevîlik ile birlikte veli kültürü konargöçer ve yerleşik Türk çevrelerinde yayılma göstermiştir. Türkmen babaları tarafından anlatılıp zenginleştirilen menkıbeler¹, Türklere has bu veli telakkisi ve kültürünün İnan içlerine kadar giren Türk boyları arasında yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur (Ocak, 2010, 15). Menkıbeler Türk tasavvuf geleneği bağlamında, veli kültürü etrafında biçimlenen ve velayet sahibi olarak kabul edilen velilerin taşıdıklarına inanılan kutsiyeti gerekçelendirmeye yönelik içeriklere sahip kurgusal anlatılardır. Menkıbeler, etraflarında oluştuğu velinin halk muhayyilesinde bıraktığı izleri yansıtmaya özelliği gösterirler.

Alevi inanç sistemi, merkezinde ocak yapılanmasının bulunduğu bir yapı sergiler. Ehlibeyt'e ulaşan bir silsilesi olan ocaklar, karizmatik kurucu şahsiyetlerinin gösterdiğine inanılan kerametlere paralellik arz eden bir hiyerarşik düzen içerisinde konumlanır (Ersal, 2016, 41). Soylarının Hz. Muhammed'e dayandığına inanılan bu kurucu şahsiyetler, seyit olarak kabul edilir. Şecerelerle desteklenen bu bilgi, kendilerine isnat edilen kutsiyete de kaynaklık eder. "Ata", "baba", "dede" gibi ünvanlarla anılan bu şahsiyetlerin çeşitli kerametlerle manevi güçlerini kanıtlanması beklenir. Velayet sahibi olduğuna inanılan ocakların kurucu şahsiyetleri hakkındaki anlatımlar, keramet motifleri etrafında biçimlenme özelliği gösterir. Menkıbe türünün örneklerini teşkil eden bu anlatımların büyük bir kısmı başlangıçta sözlü kültür ortamı bağlamında dolaşımında iken daha sonra tespit edilip yazıya geçirilmiştir.

Baba Mansur ya da Mansur Ata'nın adı Yesevî geleneğine bağlı dervişler arasında anılmakta olup kendisi Baba Mansur Ocağı'nın kurucu inanç önderidir. Alevi ereni olan Baba Mansur'un ziyaretgâhı Tunceli ili Mazgirt ilçesi, Darıkent bucağında yer alır. Alevi ocak sistemindeki hiyerarşik konumu, gösterdiğine inanılan kerametler ve mensubu olduğu soy dolayısıyla üstlerde yer alan Baba Mansur, velayetname sahibi olmayan bir velidir. Hakkındaki bilgilerin tarihî olmaktan ziyade menkıbevi olma özelliği gösterdiği Baba Mansur ve ocağı hakkında gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların sayısı ise son derece azdır. Bu çalışmada, Baba Mansur'un ikili karşıt yapılar bakımından zengin menkıbelerinin ele alınıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, ilk aşamada Baba Mansur'un tarihî ve menkıbevi kişiliği hakkında bilgi verildikten sonra, çalışmanın teorik dayanağını inşa etmek üzere ikili karşıtlık kavramı açıklanacaktır. Çalışmanın sonraki adımında, Baba Mansur'un sözlü kültür ortamı bağlamında dolaşımında olup yazıya geçirilmiş olan menkıbeleri, ikili karşıt yapılar odağında mercek altına alınacaktır.

1 Geçmişten günümüze kadar çeşitli tekke-tasavvuf çevrelerinde zengin bir menkıbe varlığı oluşmuş, bu menkıbelerden bir kısmı "menâkıbnâme", "velâyetnâme", "kerâmât" gibi adlar verilen eserlerde toplanmıştır (Ocak, 2010; Durbilmez, 2017, 79-130). Bu eserlerin önemli bir kısmının Alevi-Bektaşî kültür havzasında anlatılan menkıbelerden oluştuğu bilinmektedir (Ocak, 2013). Ahmet Yaşar Ocak tarafından kaleme alınan *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri* adlı eser, bu konuya dikkat çeken öncü çalışmalar arasında yer almaktadır (Ocak, 1983).

1. Baba Mansur Kimdir?

Baba Mansur, ziyaretgâhı Tunceli ili Mazgirt ilçesinde yer alan bir Alevi erenidir. Doğu Anadolu bölgesinde, özellikle de Tunceli ve çevresinde, göstermiş olduğuna inanılan kerametler ve ocak sistemi içerisinde temsil ettiği hiyerarşik konumu üzerinden kendisine isnat edilen kutsiyet dolayısıyla Baba Mansur'un ismi, büyük bir saygı ile anılır. Baba Mansur Ocağı, mürşit ocağıdır. Mazgirt ilçesinin Darikent bucağında, Baba Mansur'un yürüttüğüne inanılan bir duvar bulunur. Bu duvarın bulunduğu yer, ziyaretgâh olarak kabul edilir ve yöre halkı burada Hızır günleri ve Muharrem ayı gibi ritüelik tarihlerde kurban tıglayıp mum yakarak dua etmekte, ibadet etmektedir.

Çeşitli kaynaklarda Baba Mansur'un kim olduğu sorusuna farklı yanıtlar verilmektedir. Baba Mansur, Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" başlıklı eserinde ismine yer verdiği şahsiyetler arasında yer alır. Köprülü, Baba Mansur'dan "Mansur Ata" şeklinde söz eder. Eserde verilen bilgi, Mansur Ata'nın Arslan Baba'nın oğlu olduğu yönündedir. Köprülü tarafından Mansur Ata'nın Hoca Ahmed Yesevî'nin ilk halifesi olduğu bilgisine yer verilmiştir (Köprülü, 1977, 87). Hoca Ahmet Yesevî'nin Anadolu'ya gönderdiği halifelerinden birisi olan Baba Mansur, 1170 yılında Şöbek köyüne gelmiş ve yerleşmiştir (Birdoğan, 1995, 188). Rivayete göre Baba Mansur, Hz. Muhammed'in torunlarından İmam Muhammed el-Bakır b. Ali Zeynelabidin'in yirminci kuşak evladıdır. Miladi 1197 tarihinde vefat etmiştir. Baba Mansur ölünce soyu, oğlu Seyit Veli üzerinden devam etmiştir. Seyit Veli'nin oğulları Seyit Cafer, Seyit Veyis Ahmed ve Seyit Abbas, silsileyi devam ettirmişlerdir (Polat 1989, 61, 64, 65'den akt. Yaman 2006, 101).

Baba Mansur'un adı, Abdurrahman Güzel tarafından Orta Asya'da Dinî Tasavvufi Türk Halk Edebiyatının başlangıç döneminde ismi anılan mutasavvıflar arasında yer alır. Güzel, Mansur Ata'nın Ahmet Yesevî'nin Horasan tasavvuf okulunda yetişmiş, Yeseviyye silsilesinin ve Yesevî tarikatının en önemli dervişlerinden olduğunu kaydeder. Güzel'in tespitlerine göre, Reşahat tercümesinde Baba Mansur'un ölüm tarihi H. 592 / 1197-98 olarak verilmiştir. Baba Mansur'un Anadolu'ya gelişine ilgili muhtelif görüşler ileri sürülmektedir. Tarihî vesikalarla kanıtlanamayan bu görüşler arasında, Baba Mansur'un Hacı Bektaş Veli'den önce Anadolu'ya geldiği ancak Doğu Anadolu'da Tunceli çevresinde kalmış olması dolayısıyla dergâhının Hacı Bektaş Dergâhı'ndan bağımsız kalmış olabileceği yönündeki görüş öne çıkmaktadır (Güzel, 2014, 582).

Abdurrahman Güzel, Mansur Ata'nın Alaeddin Keykubat'ın Türk/ Türkmen aşiretleriyle sözleşme yapıp kendine bağladığı ve onlara şecere düzenlediği 628 / 1232 tarihinden 34 yıl önce ölmüş olması dolayısıyla Baba Mansur Ocağı'na ait soy kütüğünün o dönem ocağın başında olan evlatlarına teslim edildiğini kaydeder. Keykubat ile birlikte daha sonraki yıllara ait Osmanlı padişahlarının da onayını taşıyan bu şecere, bugün Tunceli'nin Mazgirt ilçesinin Şöbek köyünde Caferoğulları ailesinin elindedir. I. Alaeddin Keykubat'ın düzenlediği şecerelere göre Asyalı Türk boyları Horasan'dan Erzincan'a oradan da Tunceli dağları eteklerinde Karakoçan'ın kuzeyindeki günümüzde bir köy konumunda olan Bağın ve Hüsnü Mansur kasabalarına göçerek yerleşmişlerdir. Baba Mansur ile Mahmud Hayrani, Hüsnü Mansur kasabasında dergâhlarını kurmuşlardır (Güzel, 2014, 583).

Veli Saltık, yaptığı araştırmalar neticesinde Baba Mansur'un 13. yüzyılda Anadolu'ya geldiği bilgisine ulaştığını nakleder. Saltık, Baba Mansur'un Erzurum Saltuklu beyi Seyyid Muhammed Saltuk'un oğlu olduğunu ve takriben 1145 yılında

doğduğunu iddia etmektedir. Dedesi Saltuklu beyi İzzettin Saltuk'un Baba Mansur'u Ahmed Yesevî'nin okuluna gönderdiğini ifade eden Saltık, Baba Mansur'un burada Ağuçen'in dedesi Seyyid Lokman Perende, Abdal Musa'nın dedesi Seyyid Haydar Gazi, Baba İlyas'ın babası Seyyid Ali, Ahmed Yesevî'nin oğlu Kudbettin Haydar, Kalender Veli'nin babası Seyyid Siyami Fakî gibi erenlerle birlikte tahsil gördüğü bilgisine yer verir (Saltık, 2009, 149). Tüm bu bilgiler ışığında, Yesevî geleneğine mensup mutasavvıflar arasında yer alan Baba Mansur'un önemli bir Alevi ereni olduğu ve adını taşıyan ocağın da mürşit ocağı olma özelliği gösterdiği ifade edilebilir.

2. İkili Karşıtlık Kavramı

Karşıtlık, zıt olma durumu olarak özetlenebilecek bir kavram olup yalnızca yapısal değil, semantik bir nitelendirme olarak da herhangi iki şeyin birbirleriyle olan ilişkilerinin tartımını yaparken başvurulan tespitin bilgisini içerir. Karşıtlık ilişkisinin mevcudiyetinden söz edilebilmesi için iki farklı nitelik durumuna ihtiyaç vardır. İkili karşıtlık, yapısal bir bildirim sisteminin adlandırılmasıdır. Birbirini semantik olarak tamamlayan ve temelde birbirlerinin varlık sebebi olan nitelik kategorilerinin bir arada kullanılması, bu bildirim sisteminin işletilmesini sağlar. Söz konusu kategorilerin ikisi her zaman doğrudan metinde yer almayabilir. Bu durumda, karşıtı üzerinden örtük olarak ikili kategorinin diğerine de referans verilmiş olur. Dolayısıyla, "iyi"nin olduğu yerde, zikredilmese ve doğrudan işaret edilmese de "kötü" kendiliğinden vardır. İnsan zihninin düşünce üretme mekanizması bu prensibe uygun olarak işler.

İkili karşıtlık; bir terim ya da göstergenin doğuşunu ona bütünüyle karşıt başka bir terime atıfla açıklamaya yarayan, yapı odaklı bir kavramdır. İkili karşıtlık, iki terimin tam bir sistemi iki karşıt duruma gönderim yaparak betimlemesidir. İki karşıt durumun öncelikle kendisi olmak, kendisinin karşıtı olmamak suretiyle kazandıkları bir anlam vardır. Dolayısıyla herhangi bir terim, anlamı da buna uygun olacak şekilde, birden fazla sayıda ikili karşıtlık ilişkisi içerisinde yer alabilir. Örneğin, "ölüm", "doğum olmayan" yahut "hayat olmayan" bir olay şeklinde anlaşılabilir. Buradan hareketle yapısalcı bakış açısı, ikili karşıtların doğal ve toplumsal dünyanın algılanma ve yorumlanma tarzını bu şekilde yansıttığına işaret eder. Buna göre bir göstergeler sisteminde ikili karşıtlıklar belirli bir ilişki içerisinde bulunurlar. Bir ikili karşıtlık, ilgili terimlerin anlamlarını zenginleştirecek şekilde, başka bir karşıtlıktaki dönüşüme açık olabilir. Örneğin, Batı kültüründe doğum ile ölüm arasındaki karşıtlığın beyaz ile siyah arasındaki bir karşıtlığa dönüştüğü söylenebilir. Bir başka ifadeyle, beyaz ve siyah arasındaki karşıtlık ilişkisi ile doğum ve ölüm arasındaki karşıtlık ilişkisi aynıdır. Bununla birlikte, ikili karşıtlığın örtük bir değerlendirme içerdiğinden söz edilmesi mümkündür. Bu türden bir değerlemede, doğum ve beyaz iyiyle, ölüm ve siyah da kötüyle birleşir. Bu türden karşıtlıklarla ilgili analiz, bir sosyal sistem içerisinde ideolojinin işleyişi hakkında derin bir vukuf kazandırır. Dolayısıyla karşıtlıklar dizisinin dünyayı yansıtmaktan çok yapılandırdığı ifade edilebilir (Cevizci, 2005, 900-901).

Karşıtlık iki kavram, biri diğerinin olumsuz olan kavramlardır. Sıcak ve soğuk, aydınlık ve karanlık, yüksek ve alçak gibi farklı ve karşıt niteliklerin bilinçte birbirini çağrıştırdığını, karşıtlardan birinin kendi karşıtını gündeme getirdiğini dile getiren yasa, karşıtlık yasası olarak tanımlanır. İyi-kötü, ak-kara karşıtlık çifti örneklerinde olduğu gibi aralarında bir orta kavrama izin veren karşıtlık terimler de vardır. Karşıtlık kavramlar, herhangi bir konu ya da nesne hakkında aynı anda tasdik edilemeyen, evetlenemeyen kavramlar olarak karşımıza çıkar. Buna göre ak ile kara karşıtlıktır

fakat çelişik değildir. Zira bir şeyin ak değilse kara, kara değilse ak olmak gibi bir zorunluluğu yoktur. Karşıt kavramlar bu nedenle aralarında hep bir orta kavrama izin verirler. Örneğin, ak ve kara gibi iki karşıt kavram arasında “gri” gibi bir orta kavram bulunur (Cevizci, 2005, 980).

İkili karşıtlık kavramı, yapısalcı ekolün literatüre kazandırdığı kavramlar arasında yer alır. Yapısalcılık, hayal dünyamızın çoğunun ikili karşıtlıklar ile oluşturulduğunu iddia eder. Bu karşıtlıklar, anlamı oluşturur ve oluşan kompozisyonun çözülmesiyle kültürel düşünce alanları tanımlanabilir (Lye, 2011, 633). Yapısalcı yaklaşımın kurucu isimlerinden olan Ferdinand de Saussure’e göre dil ile söz arasında belirgin bir karşıtlık ve ayırım vardır. Saussure, bu öğelerin karşılıklı ilişki içerisinde belirli bir dilsel yapıya bağlı olduğunu kaydeder. Bu dilsel yapı, dizge kavramı ile açıklanır. Dilin temelinde yer alan sözcüklere yüklenen anlamlar, onların aynı zamanda eş zamanlı bir dizge içerisinde zıtlıklar ve ayrımlar bağintısını oluşturmasını sağlar. Yapısal dil bilimin önde gelen temsilcilerinden Roman Jakobson ise dilin yapısal özelliklerini, ses birimlerinin aralarındaki farklılıklardan hareketle ikili karşıtlıklar üzerinden formüle eder (Piaget, 1982).

Roman Jakobson’un derslerini takip ederek onun formüllerini antropoloji alanında uygulayan Levi-Strauss, mitik düşüncenin göstergeler kullanmak suretiyle analogiler ile karşıtlıklar üzerinden işlediğini ifade eder. Levi-Strauss’a göre aynı karşıtlıklar, kombinasyonlar ve ilişkiler, farklı kültürlerin yelpazesinde bulunabilir. Gökhan Yavuz Demir, “Mit ve Anlam” adlı eserin ön sözünde, Levi-Strauss için mitlerin zıtlık, ters yüz etme, simetri, yerine geçme ve yer değiştirme ilişkilerine göre analiz edilebilen dönüşüm sistemleri olduğunu kaydeder. Levi-Strauss’a göre mitik düşünce, daima bu karşıtlıkların farkındadır ve varoluş amacı da bu çelişiklere giderebilmeye yönelik mantık modeli sunmaktır. Levi-Strauss, mantık yapıları olarak mitlerin doğa-kültür, ölüm-hayat, yer-gök gibi zıtlıklar üzerinden belirli mesajları farklı şekillerde dile getirdiğini kaydeder. Bu nedenle dil ile mit arasındaki ilişki, Levi-Strauss’un “yaban düşünce”yi ele alış tarzında merkezi yer tutar zira “yaban” zihnin işleyişi veya doğası, kendini dilinin yapısı kadar mitlerinin yapısıyla da ifşa eder (Levi-Strauss, 2013, 18, 26). Kültürel değerler, zıtlıklar ya da benzer anlamlara sahip kelimelerle ilişkilendirilmektedir. Bu ilişki, Levi-Strauss’un ilk ve temel karşıtlık olarak belirlediği doğa-kültür karşıtlığı başta olmak üzere diğer ikili karşıtlıklara ya da özdeşliğe dayalı ilişkiler üzerine kurulmuştur. Levi-Strauss’un işaret ettiği ikili karşıtlıklar, çiğ-pişmiş, biz-öteki, büyük-küçük, kadın-erkek, uzun-kısa, yüksek-alçak gibi farklı düzeylerde sınıflandırmalar olabileceği gibi bir sözcüğün temel anlamının yanında çağrışım yaptığı diğer kelimelerle de olabilmektedir (Nar, 2014, 38).

Alan Dundes, “Mitte İkili Karşıtlık: Geçmişe Bakışta Propp / Levi-Strauss Tartışması” başlıklı makalesinde Propp ve Strauss’un ikili karşıtlık kavramını ele alış biçimlerini tartışarak ikili karşıtlığın insan düşüncesinin doğasına ait olabileceğini hatırlatır ve çeşitli örnekler üzerinden halk bilgisi yaratmalarında ikili karşıtlık kavramının olağan mevcudiyetine işaret eder. İkili karşıtlık merkezli tartışımın formüllere dayalı yapısal bir çözümleme modeli önerdiğini ifade eden Dundes, hangi çeşit olursa olsun bütün mitlerin genel anlamda ikili işlemler içerdiğini, zira bu gibi işlemlerin düşünce ve dilin fonksiyonlarını mümkün kılmak üzere doğa tarafından icat edilen tabii özelliklerin anlamları olduğunu kaydeder (Dundes, 2006, 110-117). Kategorik bir işaretleme olarak herhangi bir nitel tartışımın zıddından söz edilmeyen yerde o niteliğin kendisi de mevcut değildir. Dolayısıyla zıtlık kategorileri, varlıklarını birbirlerine borçludur.

Temel bir işaretleme olarak ikili karşıtlıklardan yararlanma, insanlığın ilk yaratıcı faaliyetlerinden bugüne dek başvurduğu yöntemler arasında yer alır. Yapı kurucu bir yöntem olarak ikili karşıtlıklara başvurmak, insan zihninin temel düşünme biçimine de referans vermektir. Halk anlatılarının yaratım süreci de genellikle aynı prensibe uygun olarak işletilmekte; bu anlatılar ilkel insandan günümüze dek, düşünce üretmenin temel formüllerini sunan ikili karşıtlıklar üzerine kurulmaktadır. İkili karşıt yapılar, metin incelemelerinde karşılıklı bağımlılıklar ve işlevsel yapıları çözümleme yöntemi olarak kullanılabilir.²

3. İkili Karşıt Yapılar Üzerine Kurulan Baba Mansur Menkıbeleri

Menkıbe, Güncel Türkçe Sözlük içerisindeki tanımıyla: “Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye; olağanüstü olaylarla ilgili anlatı.”dır. (URL 1) Menkıbeler, veli kültü etrafında yaratılan anlatılardır. Halk nazarında kutlu kabul edilen kimselerin sıradan insanlardan farklı olarak sahip olduklarına inanılan manevi kudretin derecesini yansıtmak üzere kurgulanan bu anlatımlar, Türk halk edebiyatının önemli örnekleri arasında yer alır. Büyük çoğunluğu başlangıçta sözlü kültür içerisinde dolaşımda olan menkıbe örnekleri, daha sonra yazıya geçirilerek kayıt altına alınmıştır. Menkıbeler, keramet motifleri bakımından zengin anlatılardır. Tasavvuf geleneğindeki veli kültürünün oluşmasında bu motifler belirleyici öneme sahiptir. Baba Mansur etrafında oluşan anlatımlar da keramet motifleri açısından son derece zengindir. Bu menkıbelerde yer alan keramet motiflerinin ikili karşıt yapılar üzerinden nakledildiği tespit edilmiştir. Baba Mansur etrafında oluşan menkıbelerde karşılaşılan ikili karşıt yapılar: canlı-cansız, varlık-yokluk, kurak-sulak, güçlü-zayıf, ateş-su ve kaos-kozmos ikilikleri şeklinde sıralanabilir.

3.1. Canlı-Cansız İkiliği

Canlı ve cansız ikiliği, temel varlık alanına referans veren bir ikili karşıtlık kategorisidir. Herhangi bir şeyin canlılığı, onun yaşadığı, yaşamsal refleksler gösterdiği anlamına gelir. Canlı olan ile cansız olanın en büyük ayırım noktası, yaşam belirtisidir. Hareket, canlılığın temel göstergeleri arasında yer alır. Cansız olanın aksine canlı olan, devinim hâlinindedir. Cansız olan, kendi sınırlı tabiatına sahip olduğundan ve tabi olmadığından, hükmedilmesi güç olmaktadır. Baba Mansur’un yörede en çok bilinen menkıbesi, canlı-cansız ikiliği üzerine kuruludur. Cansız olana hükmetmek, onu kendisine tabi kılmak, eğitmek, Baba Mansur’un en büyük kerameti olarak anılır. Baba Mansur, bu kerameti, canlıya hükmederek gücünü gösteren Kureyş Baba’ya karşı gösterir.

Menkıbeye göre bir gün Kureyş Baba’ya Horasan’dan bir seyidin geleceği malum olur. Seyidi karşılamak üzere yola çıkar. Yorulduğu için ormandan geçerken bir ayı çağırarak onun üzerine biner. Ayıyı terbiye etmek için bir de yılan çağırıp onu da kamçı olarak kullanır. Baba Mansur, karşıdan gelmekte olan Kureyş Baba’yı görür. Kureyş Baba yaklaştıkça onun ata değil de ayıya binmiş olduğunu fark eden Baba Mansur, karşısındakinin ermiş bir kişi olduğunu anlar ve o da Kureyş Baba’yı karşılamak

2 Metin incelemelerinde yapı ve işlev bakımından kurucu nitel dinamiklerin tayin edilmesi noktasında önemleri olan ikili karşıt yapılar üzerine Türkiye’de yapılmış az sayıda çalışma mevcuttur. Bunlara örnek olarak Mihrican Aylanç’ın (2017) “Memduh Şevket Esenal’ın “Hırsız-Polis” Öyküsünün İkili Karşıt Yapılar Açısından İncelenmesi” ile Seda Arıkan’ın (2018) “Türkçede İkili Karşıtlık Kavramları Olarak Erdem ve Kusur” başlıklı makaleleri gösterilebilir.

için üzerinde durduğu duvara “Deh!” deyip duvarı yürütür. Duvarın üzerinde Kureyş Baba’ya doğru yola koyulur. Kureyş Baba, duvarın üzerinde karşıdan gelmekte olan Baba Mansur’u görünce ayının üstünden inerek Baba Mansur’un elini öper ve şu cümleleri kurar: “Ben canlıya kement atıp canlıyı yürüttüm, sense cansız hareket ettirip yürüttün, ona hükmettin. Asıl keramet cansız yürütmektedir.” Bu olaydan sonra Kureyş Baba, kendisinden daha büyük bir keramet gösteren Baba Mansur’a bağlanır, tabi olur. Naklettiğimiz anlatmanın Kureyş Baba’nın aslana binerek onu ehlileştirdiğini kaydeden farklı varyantları da mevcuttur.

Baba Mansur’un duvar yürüttüğü menkıbe, cansız varlıkları kendiliklerinden hareket ettirme -dağları, tepeleri, taş ve kayaları yürütme- motifi üzerine kurulu olduğundan, tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifi merkezlidir (Ocak, 2010, 89). “Duvar yürütme” metaforu, taş sembolizmi kaynaklıdır ve Baba Mansur’dan başka Hacı Bektaş Veli ve Abdal Musa etrafında oluşan anlatmalarda da karşımıza çıkar. Hacı Bektaş Veli’nin gösterdiği kerametler arasında, cansız kayaya binip onu yürütmesi yer alır (Gölpınarlı, 1995). Abdal Musa Velâyetnâmesi’nde de Abdal Musa Sultan’ın “Beni seven yürüsün” dediği gibi dağlar ve taşların ardınca yürüdüğünden söz edilir (Güzel, 2019, 143). Bir Kalenderî şeyhi olan Şeyh Harun’a atfedilen menkıbede de Şeyh Harun’un ayağa binen Dediği Sultan’a karşılık taşla binerek Baba Mansur ile aynı kerameti gösterdiğinden söz edilir (Gülten, 2012, 144). Bu tip keramet motifleriyle daha çok Ahmet Yesevî dergâhında yetişip daha sonra Horasan üzerinden Anadolu’ya gelen velilerle ilgili anlatmalarda karşılaşıldığına dikkat çeken Ali Berat Alptekin, velinin vahşi bir hayvana binip yılanı kamçı yapması karşısında diğer velinin cansız bir şeye binerek onu hareket ettirmesinin veliler arasında bir tür keramet yarışı kaynaklı olduğunu kaydeder (2014, 118). Martin van Bruinessen ise duvar yürütme motifinin Kalenderilerin göçebelikten yerleşik hayata geçişini sembolize ettiği görüşündedir. Bruinessen’e göre söz konusu motifin yer aldığı anlatmalarda aslan ve yılan vahşi hayatı, efendilerinin onlara karşı hakimiyeti ise büyüü sembolize ederken duvar yerleşik hayat ve medeniyeti temsil eder bir mahiyette karşımıza çıkar (1991, 55-69’dan akt. Akın, 2020, 214).

Bülent Akın, taş/duvar yürütme motifine ilişkin ortaya konulan tüm bu değerlendirmelerin Alevi inanç sisteminin kendisine özgü gizli dilinin göz ardı edilmesiyle yapıldığına dikkat çekerek aslanın İslam literatüründe Hz. Ali’yi, dolayısıyla da velayet makamını sembolize ettiğini dolayısıyla da taş/duvar yürütme keramet motifi etrafında oluşan anlatılarda aslana binen veli motifinin velayet nurunun ve makamının o devirdeki temsilcisi olduğunu ifade eder. Akın’a göre taşı ya da duvarı yürüten veli ise söz konusu bölgeye yeni gelmiş yahut yeni zuhur etmiş bir eren olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatıların tamamında aslana binen eren, diğerlerinden yaşlıdır. Yaşlıya karşılık daha genç bir erenin olması, velayetin yeni zuhur vaktinin geldiğinin göstergesidir ve bu da ancak sıra dışı bir olayın gerçekleşmesi ile mümkün olur. Aslana binen, yani velayet makamında oturan veli, kerametleri yeni işitilmeye başlayan genç erenin yanına doğru yola çıkar ve velayet makamının devri böylelikle gerçekleşir (Akın, 2020, 219). Akın’ın yaptığı okuma, Alevi inancındaki sembolik dilin çözümlenmesine dayalıdır ve bu açıdan bakıldığında, Baba Mansur’un duvar yürüttüğü anlatmada karşımıza canlı-cansız ikiliğinin yanında, eski-yeni ikiliği de çıkmaktadır. Ayağa binen Kureyş Baba’nın temsil ettiği velayet nurunun daha üstün bir keramet gösteren Baba Mansur’a devredilmesiyle eskinin yeni karşısında mağlubiyeti söz konusu olur.

Mircea Eliade, “Dinler Tarihine Giriş” başlıklı eserinde, taşın ilkel insan için “hiyerofani” sembolü olduğunu kaydeder. Taşın sağlamlığından, biçiminden,

renginden etkilenen insan taşa, profan dünyaya ait olmayan bir kudret ve hakikat bulmaktadır (2017, 245). Taşlar, kutsalın yeryüzündeki tezahürleri arasında yer almakta olup profan yaşantı içerisinde kutsalın sızmasını mümkün kılan anlam alanları yaratan şeylerdir. Ele aldığımız anlatmada, canlıya karşılık cansıza hükmetmenin galibiyeti, cansızın taş / duvar gibi kutsal alana ilişkin işaretlemeler arasında yer alan bir varlığa hükmedilmesiyle de ilişkilidir. Bu bakımdan, yürütülenin sertlik ve dayanıklılığın cisim bulmuş şekli olan taş duvar olmasının da rastlantısal olmadığı ifade edilebilir.

3.2. Varlık-Yokluk İkiliği

Varlık, “yokluğa karşıt olarak var olan şey”; “oluşa karşıt bir şey olarak değişmeden aynı kalan gerçeklik”; “boşluğa karşıt bir şey olarak mekânda bir yer işgal eden kalıcı gerçeklik”; “ontolojinin konusu olan şey” şeklinde tanımlanmaktadır. Varlık deyimi, var olan her şey tarafından paylaşılan bir özelliği veya fiziki dünyanın üstünde ya da ötesinde var olan bir nesne ya da alan için kullanıldığı gibi aynı zamanda var olan her şeyin varlık özelliğine sahip olmaktan ya da varlıkla belli bir ilişki içinde bulunmaktan dolayı üyesi olduğu cinsi ifade eder. Yokluk ise varlığın yoksunluğudur. Bir şeyin faaliyeti için gerekli olan gerçekliğin bulunmaması olarak tanımlanan yokluk, varlıkta belirli bir form ya da düzenin olmaması hâlidir. Yokluk, varlık hiyerarşisinin en altında, mutlak bir gerçekliğin en uzağında bulunan maddedir (Cevizci, 2005, 1688, 1777). Her şey ancak kendi karşıtıyla var olabilir. Dolayısıyla var oluş da kendiliğinden yok oluş olasılığını içermektedir (Kula, 2012, 137). Varlık-yokluk ikiliği, ontolojinin temel meseleleri arasındadır ve halk anlatılarında da formel yapılar başta olmak üzere sıklıkla yer verilen bir kavram çifti olma özelliği gösterir.

Evliya menkıbelerinde varlık-yokluk ikili karşıtlığı, genellikle velinin birden gözden kaybolması, sır olması, yok olması üzerinden verilir. Sır olma motifi, birçok evliya menkıbesinde karşımıza çıkan keramet motifleri arasında yer alır. Bedeni ölmeden dünyadaki varlığını ortadan çekme yani ortadan kaybolma, sır olma yahut ölüm sırasında ve sonrasında fevkalade hâllerin zuhuru, velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motiflerindedir (Ocak, 2010, 88-89). Ölmeden önce göğe çekilme motifine Menâkıbu'l-Kudsîye'de ve Vilayetnâme-i Otman Baba'da da rastlanır. Söz konusu motif, kalabalık kitleler tarafından yarı ilahi olarak benimsenen kişilere ölümsüzlük isnat edilmesiyle ilişkili şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu motifin ortaya çıkmasında kitle psikolojisinin etkileri görülmektedir. Kitleler, uğradıkları haksızlıktan kendilerini kurtaracağına iman ettikleri şahıslara insanüstü vasıflar yakıştırmakta, onların ölümsüz olduklarına inanmak istemektedirler (Ocak, 2013, 255-256).

Baba Mansur, ölmeden önce göğe çekildiği rivayet edilen erenler arasında yer alır. Menkıbeye göre Baba Mansur'un gittikçe güçlenmesinden endişe duyan padişah, onun öldürülmesi emrini verir. Çadırına baskın yapılacağı Baba Mansur'a malum olur. Altı gün sonra askerler Munzur Dağı'nı basar. Baba Mansur, taliplerine: “Çadırların direkleri ile dar ağacı tertip edin. Muhiplerimden müdahale eden olmasın, eğer kan dökülürse yüzlerce yıl intikam ateşini kimse söndüremez.” der ve kan dökülmemesi için dar ağacına çekilmeye razı olur. Üç çadırın direğinin uçlarını birleştirerek üstten bağlarlar. Yukarıdan aşağıya bir ip sallandırır. İpin ucunu Baba Mansur'un boynuna geçirip diğer ucunu kuvvetle çekerler. Tam o sırada kara bulutlardan öyle bir karanlık olur ki göz gözü görmez. Kara bulutlardan insanın gözünü kör edecek şiddette şimşekler çakar. Gök çok şiddetli gürlür. İkişer arşın aralıklarla yedi yıldırım düşer.

Üç asker yanar, beş asker yaralanır. Baba Mansur, üç gün boyunca darda asılı kalır. Üç gün sonra hava açılır. Hava açılınca ağaçta, içinde insan cesedi olmayan kürkü asılı şekilde görülür. Baba Mansur, sır olup uçmuştur. Bu sebeple Baba Mansur'un mezarı yoktur. O gün bugündür de olayın cereyan ettiği Munzur Dağı, ziyaretçi akınına uğramaktadır (Koçak, 2019, 37-38).

Nakledilen anlatıda Baba Mansur, sır olarak göğe çekilmiştir. Taliplerini çatışmaya sürüklememek için ölümü göze alan Baba Mansur, onların var olmaları, varlıklarını sürdürmeleri için yok olmayı göze almış, yok olma biçimiyle de halk nazarında ölümsüzlüğe erişmiştir.

3.3. Kurak-Sulak ikiliği

Kurak ve sulak ikiliği, suyun olmadığı, çorak ve dolayısıyla da verimsiz toprağa karşılık suyun bereket getirdiği toprak yapısını kasteden bir karşıtlık durumuna denk gelir. Kuraklık, suyun deva olduğu bir problemdir. Alevi-Bektaşî eren ve velilerine ait menkıbelerde kurak- sulak karşıtlığının velinin keramet göstererek kuraklığa son vermesi şeklinde karşımıza çıktığı örneklerle karşılaşılır. Baba Mansur'un menkıbeleri arasında da kurak- sulak ikiliğine rastlanır:

Rivayete göre Baba Mansur'un müritleri ile gelip yerleştiği yerde su ihtiyacı doğar. Baba'ya bu ihtiyacı iletirler. Baba Mansur yakındaki bir kayaya topuğu ile on iki defa vurur, her vurduğu yerden bilek gibi su fışkırır. Kayanın hemen alt yanında birleşen sular; adamı çekip götürecektir. Kapasitede yüksek bir debi meydana getirir. O kocaman çay, o berrak su günümüzde de akmaya devam etmektedir (Koçak, 2019, 30). Baba Mansur'un topuğunu vurarak yerden su çıkarma kerameti gösterdiği anlatma; tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri (Ocak, 2010, 89) içermektedir. Veliler tarafından yerden çıkartılarak kuraklığa son verdiren sular, berrak ve duru sulardır. Burada kerameti gösteren velinin manevi temizliğine vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte veliler tarafından çıkartılan bu sular; debisi yüksek, bereketli sulardır ki bu nitelendirme vasıtasıyla da keramet sahibinin manevi kudretine işaret edildiğinden söz edilebilir.

Yerden veya taştan su fışkırtma motifi; Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve Emir Sultan'a ait menkıbelerde de karşımıza çıkar. Veliler tarafından yerden çıkartılan sular berrak, temiz sulardır. Yerden yahut taş-kayadan su çıkarma motifi, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim kaynaklı bir motif olma özelliği gösterir. Hz. Muhammed'in de bu şekilde mucizeleri rivayet olunur. Savaş esnasında elindeki oku yere saplayarak su fışkırttığı ve yanındakilerin susuzluğunu giderdiği anlatılır. Anadolu dışı Türk efsane ve masallarında yerden yahut kayadan su çıkarma motifine çok fazla rastlanmamaktadır. Bu durum, söz konusu motifin eski Türk inançları kaynaklı olmadığını göstermektedir (Ocak, 2013, 274-275).

3.4. Güçlü-Zayıf İkiliği

Baba Mansur'un menkıbelerinde güç, manevi derinlik ile karakterize bir özellik olarak karşımıza çıkar. Manevi güç, kimi zaman da maneviyat kaynaklı bahsedilen fiziksel güç, evliyaların karakteristik özellikleri arasında yer alır. Baba Mansur'un menkıbelerinde de manevi gücü ile iktidar sahibine meydan okuyarak onu zayıf düşürdüğü örneklerle karşılaşılır. Baba Mansur'un maneviyatının kudretine vurgu yapmak üzere kurgulanan aşağıdaki anlatma, öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmemeye tekabül eden ateşte yanmama motifi içerir. Bu motif, velinin

kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri (Ocak, 2010, 88-89) arasındadır. Menkıbelerde Baba Mansur'un manevi gücü ile meydan okuduğu kimseler genellikle iktidar sahibi kişiler olarak geçmektedir. Bu kişilerden sahip oldukları mevki ve siyasi erke rağmen manevi açıdan zayıf oldukları sezdirilerek söz edildiği görülmektedir.

Rivayete göre Selçuklu Devleti Padişahı I. Alâeddin Keykubad, doğu illerindeki kalelerin yıkılan yerlerini tamir etmek ve tahakkümünü güçlendirmek için kireç fırınları yaptırır. Taşları yakmak için de fırına çok odun attırır. Fırınlar, iki dağın arasında, yakılacak taşın kolay bulunacağı, odunun kolay temin edileceği yere yapılıp veya iki yüksek kayanın arasına bir minare boyu yüksekliğinde fırının kenarlarına yanacak taşlar örülür. Padişahın huzurunda toplanan ahalinin gözü önünde Seyit Baba Mansur, Kureyş Baba ve Seyit Mahmut Hayrani fırının üst kısmından fırın ocağına girerler. Alt tarafında, belki elli ton odun üstlerine de yine elli ton odun konularak ateşe verilir. Haftalarca fırın yanar. On gün sonra közlerin aşağıya indiği fırının ağzından üç mübarek zâtın "Allahu Ekber" sesleri duyulur. Fırın açılınca görülür ki bu zatların kıyafetleri bile yanmamış. Kendileri de sapaşağlam duruyor. Nar gibi yanan taşların arasında on gün yemek yemeden, su içmeden nasıl durdukları sorulunca, "Melekler üç öğün yiyeceklerimizi içeceklerimizi getirdiler, çok rahat idik." diye cevap verirler (Koçak, 2019, 31-32). Anlatmada Baba Mansur'un, Kureyş Baba'nın ve Seyit Mahmut Hayrani'nin maneviyatlarının gücü vurgulanmaktadır. Bu güç sayesinde yemeden içmeden on gün boyunca dayanabilmişler, yangından da zarar görmeden kurtulabilmişlerdir.

3.5. Ateş- Su İkiliği

Ateş ve su zıtlığı, temel ikili karşıtlık kategorileri arasında yer alır. Baba Mansur'un bir diğer menkıbesi, ateşe atıldığı yerden sakalında buz ile çıkması hakkındadır. Ateşe karşılık buz, suyun hallerinden biri olan donma hâlindeki sudur. Buradan hareketle, nakledeceğimiz anlatmada ateş ve su arasındaki ikili karşıtlık durumunun mevcut olduğundan söz edilmesi mümkündür. Menkıbe şu şekildedir:

Baba Mansur'un nasibi Doğu Anadolu'ya çıkınca bu bölgeye gelir. Gelince Kureyş Baba ile buluşur. Beraber Bağın Kalesi'ne gidip oraya yerleşmek istediklerini söylerler. Fakat Alâeddin Keykubad onları tanımadığını, kim olduklarını bilmediğini söyler. Baba Mansur da Evlâd-ı Resul olduklarını, onlardan kimseye zarar gelmeyeceğini söyleyince Alâeddin Keykubad seyit olduklarını kanıtlamalarını, keramet göstermelerini ister. Bağın Kalesi önünde de bir ırmak akarmış. Alâeddin Keykubad'ın adamları yaz aylarında ırmağın kenarlarına kavun karpuz ekerlermiş. Keramet olarak kış döneminde o tarladan kavun karpuz getirmelerini istemiş. Baba Mansur ile Kureyş Baba, onun isteğini yerine getirip kavun karpuz getirdiklerinde, inanmayıp kendisini kandırdıklarını düşünmüş ve başka bir keramet daha göstermelerini istemiş. İstedikleri keramet yine gerçekleşince üçüncü keramet olarak onların fırına atılmasını istemiş. Baba Mansur ile Kureyş Baba birlikte fırına giderken Alâeddin Keykubad'ın yaverlerinden birinin kolundan tutup onu da kendileriyle birlikte fırına sokmuşlar. Aradan üç gün geçmiş, üç gün sonra fırının kapısını açtıklarında bir de bakmışlar ki Baba Mansur ile Kureyş Baba'nın sakalı buz tutmuş ama yanlarında götürdükleri yaver ateş külüne batmış. Önce yavere sormuşlar: "Ne oldu, neden yanmadınız?" diye. Yaver de fırının kapısı kapanır kapanmaz, güllük güllüstanlık bir bahçeye gittiklerini, adeta yaz mevsimi gibi gölgede dinlediklerini, her tür meyvenin orada olduğunu söylemiş. Yaver böyle anlatınca Alâeddin Keykubad, onların Evlâd-ı Resul olduklarına ikna olmuş ve nereye isterlerse oraya yerleşebileceklerini söylemiş.

Bu şekilde Baba Mansur ile Kureyş Baba yollarına devam etmişler (Koç, 2019, 470-471).

Ateşte yanmama, öldürücü ve tahrip edici şeylerden etkilenmemeye işaret ettiğinden velinin kendi vücudunda cereyan eden keramet motifleri (Ocak, 2010, 88-89) arasında yer alır. Bektaşî menakıpnamelerinde yer verilen hadiselerde ateşe girip yanmama yahut ateşin yakıcı, yok edici kabiliyetini kontrol altına alabilme durumu, Şamanist bir mahiyet arz etmektedir. Hz. İbrahim'e ait zikredilen ateşte yanmama mucizesinin bulunması, bu Şamanist inancın kendisini sürdürmesine elverişli ortam hazırlamış ve pek çok menkıbede rahatlıkla kullanılmasını temin etmiştir (Ocak, 2013, 168). Ateşe hükmedebilme, Türk veli telakkisinde karşılaşılan temel kerametlerden biridir. Ateşe karşılık su ikiliği üzerine kurgulanan anlatmada Baba Mansur ve Kureyş Baba'nın ateşte yanmadıkları gibi ateşi yenerek onu zıddına çevirmekte de mahir oldukları görülmektedir.

Ateş, tasavvuf geleneği bağlamında anlamı genişleyen bir sözcük olarak karşımıza çıkar. Manevi olgunluğa erişmeden maruz kalınan ateş yakarken hazır bulunmuşluğun tam olması durumunda maruz kalınan ateş, pişirir. Tasavvufi manada, yolu yürümeye hazır olmayanın, ham olanın yoldaki güçlükleri sembolize eden ateş karşısında yanması söz konusudur. Fakat özünü bilen, özünde Hakk'ı bulan için yolun meşakkatli yanları Hakk'a kavuşmak, Hak ile bir olmak için kolaylıkla aşılabilir sınavlardır. Bu sınavlar müridi daha da pekleştirir. Baba Mansur ile Kureyş Baba'nın içine atıldıkları fırından yanmadan hatta sakalları buz tutarak çıkmalarının tasavvuf ehli olmalarından ileri geldiği ifade edilebilir.

3.6. Kaos-Kozmos İkiliği

Kaos, karmaşık olanı, düzenden mahrum olanı; kozmos ise nizami olanı ifade eden kavramlardır. Kaos kavramı; kutsal, düzen, sınır, zaman, mekân, kimlik gibi çok sayıda olumlu bileşenin yokluğuna tekabül eder (Köse, 2021, 13). İkili karşıt yapılar bağlamında değerlendirildiğinde, kozmosun da kaosun karşıtı olması dolayısıyla bu kavramlarla karakterize olma özelliği gösterdiği ifade edilebilir. Bu durumda kozmos, düzenli ve sınırlı olma, zaman, mekân ve kimlik bilgisine sahip olma gibi nitelikleri barındırır. Düzenin bozulması kimi zaman da rasyonel olmayan yahut beklenmeyen olay ve durumlarla ilişkilidir. Türk veli telakkisi çerçevesinde, menkıbelerde veli ve erenlerin manevi güçlerini kullanmak suretiyle keramet göstererek sosyal hayatta karşılaşılan aksaklıklara çözüm ürettikleri görülür. Baba Mansur'un nakledeceğimiz menkıbesi de kaotik bir durumu çözüme kavuşturmak suretiyle kozmosu tesis ettiği örnekler arasında yer alır:

Kayadan çıkan suyun aktığı çay boyuna mısır ekilidir. Çok iyi gelişip mısır somakları yenilir hâle gelince dağdan inen ayılar tarlaya hücum ederler. Köylüler Baba Mansur'a şikâyete giderler. Baba Mansur: “Bana ayıları gösterin.” der. Sabah erkenden ayıların sürüsünü gören Seyit Baba Mansur, parmağını ağzına sokarak ayıyı işaret eder ve: “Pan, pan, pan!” der. Kırk-elli kadar ayı düşer ölür. Kaç tane ayıyı kudret oku ile vurmuştur bilinmemekte, sayı abartılı anlatılmaktadır. Baba der ki: “Ayıların postu size lazım, ben postu delmeden batın okunu ağzımdan attım; ağzılarına saplandı, öldürdüm. Munzur Dağı'ndan düzgün keresteler getirin. Dergâhımızın önüne direkler dikip üstüne enkazını çatın. Kirişlerden hasırlarını, çıtalarına, o postları gerdirin. Yazın gölgesinde, kışın duldasında olursunuz. Erin bir kerametini de herkes görsün, duysun.” (Koçak, 2019, 31). Nakledilen anlatmanın merkezinde, hayvanlar üzerinde cereyan eden keramet motifi yer alır. Vahşi veya

yabani hayvanları itaate alma -vahşi hayvanları zarar vermez hale getirme- -vahşi ve yabani hayvanları hizmetinde kullanma-, (Ocak, 2010, 90), bu başlık altında yer alan keramet motifleri arasındadır. Baba Mansur, gösterdiği kerametle mısır tarlasına zarar veren ayıları zararsız hale getirerek düzeni sağlar, kaosu kozmosa dönüştürür. Burada doğaya karşı kültürün galibiyeti de söz konusudur. Doğa-kültür ikiliği bağlamında ele alındığında, Baba Mansur'un batın oku ile alt ettiği ayıların postundan faydalanarak hayatı kolaylaştırmaya yönelik çözüm ürettiği görülür.

Kaos-kozmos ikili karşıtlığını kavramsal düzeyde tamamlayan nitel özelliklere bakıldığında, konargöçer yaşam tarzı kaosa işaret ederken yerleşik hayata geçmenin, bir yeri yurt tutmanın kozmosun işaretleyicisi olarak karşımıza çıktığı ifade edilebilir. Baba Mansur'un diğer bir menkıbesi, düzen kurması hakkındadır. Baba Mansur, Horasan'ın Meşed kentinde Bezircan köyünde esasını ateşin içine atınca ateş söner, esasının ucunda sadece köz kalır. Bunun üzerine, burada artık ocağının tütmeyeceğini, gitme zamanının geldiğini söyler. Asasının ucundaki közü havaya atar, köz Palu'ya düşer. Yeniden havaya atar, bu kez de Darıkent'e düşer. Baktıklarında ateş olan asa, düştüğü yerde yeşermiştir. Bu keramet, Baba Mansur'un oğlu İbrahim'den sonra da devam eder. Rivayete göre Baba Mansur'un elindeki asa, Darıkent'te yaptığı ikinci evin önündeki dut ağacıdır. Bu ağaç bugün Darıkent'te bulunmaktadır. Söylenceye göre Baba Mansur buraya ilk yerleştiği zaman bu ağacın altında cem yürütmüştür. Bu ağaç bugün tamamen kurumasına rağmen kurumuş parçaları hâlâ daha durmaktadır (Çelik, 2019, 233-234). Nakledilen anlatıma, tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri içerisinde kurumuş ağaç veya odun parçasını ulu yeşil ağaç haline getirme -asayı değneği ağaç yapma- motifi üzerine kuruludur (Ocak, 2010, 89). Anlatmada köz, terk edilmesi gereken kaosu sembolize eder. Baba Mansur, keramet göstererek düzenin hâkim olduğu nizami bir yerleşik düzene geçişi mümkün kılmıştır.

Sonuç

Velilere atfedilen kutsiyetin nitel yoğunluğuna kerametleri etrafında biçimlenen menkıbeler kaynaklık eder. İnanç temelli bir anlatı türü olan menkıbeler, keramet motifleri bakımından zengin içerik barındırır. Bu içerik genellikle yapısal olarak karşıtlıklar üzerine kurulu şekilde karşımıza çıkar. Menkıbelerin inşasında ikili karşıtlıklardan yararlanılması, inanç alanına malzeme temin eden bu tür anlatıların kutsallıklarının güçlendirilmesi talebiyle ilişkilendirilebilir. Halk muhayyilesinin temel işleyiş prensibine uygun olarak ikili karşıtlık şeması üzerine bina edilen bu anlatılarda, her şeyin zıttı ile birlikte yer aldığı ifade edilebilir. İkili karşıtlık merkezli bir okuma, formüllere dayalı yapısal bir çözümleme modeli önerdiği gibi anlatıların semantik yoğunluklarını tartma olanağı da sağlamaktadır.

Baba Mansur, Alevi inancında ocak sistemindeki hiyerarşik öneminin aksine, hakkındaki literatür bilgisi sınırlı olan bir Alevi erenidir. Menkıbeleri sözlü kültür içerisinde dolaşımda olup yazıya geçirilen örnekleri de mevcuttur. Keramet motiflerini yoğun biçimde ihtiva eden bu anlatımlar, genellikle Baba Mansur'un manevi gücünü vurgulamaya yönelik içerik arz eder. Çalışmamızın hareket noktasını, Baba Mansur'un manevi kudretinin kanıtlanması noktasında başvuru alan kutsal alana ait işaretlemelerin ikili karşıtlıklar kümesinden seçildiği tespiti oluşturmuştur. Ele alınan anlatımlardaki temel ikilikler, canlı-cansız, varlık-yokluk, kurak-sulak, güçlü-zayıf, ateş-su ve kaos-kozmos şeklinde tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan okumada, menkıbelerde yer alan keramet motifleri ikili karşıtlıklar üzerinden değerlendirilmiş; bu değerlendirme neticesinde ikili karşıtlık kurgusunun anlatılardaki işlevinin soyut kavramların

somutlaştırılarak inanç alanının konusu haline getirilmesini sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, ilkel insandan günümüze dek, düşünce üretmenin temel formüllerini sunan ikili karşıt yapıların Baba Mansur'un menkıbelerinin kültürel bağdaşıklık ilkesi bağlamında Türk veli telakkisine uygun bir şablon üzerine oturtulmasını mümkün kıldığı görülmüştür.

Kaynaklar

- Akın, Bülent. “Alevi-Bektaşî İnancında “Taş / Kaya / Duvar Yürütme” Keramet Motifi Etrafında Oluşan Anlatılar Üzerine Bir Anlam Çözümlemesi”, *Ritiüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekanlar Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği-I*, Ed. Bülent Akın, 73- 115, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2020.
- Alptekin, Ali Berat. *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara: Akçay Yayınları, 2014.
- Arıkan, Seda. “Türkçede İkili Karşıtlık Kavramları Olarak Erdem ve Kusur”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitimi Dergisi*, 7/1: 592-606, 2018.
- Aylanç, Mihrican. “Memduh Şevket Esendal’ın “Hırsız-Polis” Öyküsünün İkili Karşıt Yapılar Açısından İncelenmesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 59: 115-125, 2017.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi*, İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995.
- Bruinessen, Martin van. “Hacı Bektash, Sultan Sahak, Shah Mina Sahib and Various Avatars of a Running Wall.” *Turcica XXI-XXIII*, 55-69, 1991.
- Cevzici, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2005.
- Çelik, Bedriye Deniz. “Tunceli Yöresi Aleviliğinde Ocaklar”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Malatya, 2019.
- Dundes, Alan. “Mitte İkili Karşıtlık: Geçmişe Bakışta Propp / Levi-Strauss Tartışması”, *Çev. Selcan Gürçayır, Milli Folklor*, 69: 110-117, 2006.
- Durbilmez, Bayram. *Gelenekli Türk Anlatıları-1*, İstanbul: Ötügen Neşriyat Yayınları, 2017.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. L. Arslan Özcan, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2017.
- Ersal, Mehmet. *Alevilik -Kavramlar ve Ocak Sistemi Çubuk Havzası Örneği-*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (Haz.). *Vilâyet-Nâme / Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Betâş-ı Veli*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995.
- Gülten, Sadullah. “Baba Mansur’dan Şeyh Harun’a: Bir Alevi Ocağının Tarihsel Kökenine Dair Bazı Gözlemler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 63: 139-150, 2012.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Güzel, Abdurrahman. *Abdal Mûsa Velâyetnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Koç, Almira. “Baba Mansur Ocağı Anlatıları: Tunceli Örneği”, *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. Mustafa Aça, Çanakkale: TOKÜAD Yayınları, 2019.
- Koçak, Yunus. *Baba Mansur ve Makalâtı Lütfiye’si*, Ankara: Dorlion Yayınları, 2019.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1977.
- Köse, Serkan. *Türk Destanlarında Kaos ve Kozmos*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları, 2021.
- Kula, Onur Bilge. *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı I*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Levi-Strauss, Claude. *Mit ve Anlam*, Çev. Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.
- Lye, John. “Yapısalcılığın Bazı Öğeleri ve Edebiyat Teorisine Uygulanması”, Çev. Adem Çalıskan, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S. 17: 632-639, 2011.

- Nar, Mehmet Şükrü. “Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Lévi Strauss ve Yapısalcılık”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 27: 29-49, 2014.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 1983.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Piaget, Jean. *Yapısalcılık*, Çev. Füsün Akatlı, İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 1982.
- Polat, Mustafa. “Mazgirt ve Yöresi Tarihi (İdari, Kültürel ve Sosyal Yönleriyle)”, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elâzığ, 1989.
- Saltık, Veli. “Tunceli’de Alevî Ocakları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 52: 145-177, 2009.
- Yaman, Ali (2006). *Kızılbaş Alevî Ocakları*, Ankara: Elips Kitap, 2006.

İnternet Kaynakları

- URL 1: “Menkıbe”, TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 09.06.2024)

Extended Abstract

The Alevi belief system has a structure where the ocak structure is at its center. Ocaks are positioned in a hierarchical order parallel to the miracle believed to be performed by their charismatic founders. These founders, whose lineage is believed to be traced back to the Prophet Muhammad, are considered seyids. This information supported by genealogies also forms the basis for the sanctity attributed to them. These figures, referred to with titles such as “ata”, “baba”, “dede”, are expected to prove their spiritual power with various miracles. Narratives about the founders of ocaks, who are believed to have sainthood, exhibit the characteristic of being shaped around miracle motifs. A large portion of these narratives, which constitute examples of the hagiographic genre, were initially circulated in the context of oral culture, but were later identified and written down.

Baba Mansur or Mansur Ata as he is also known is mentioned among the dervishes of Yesevi tradition and he is the founding leader of Baba Mansur Ocak. Baba Mansur is among the Alevi saints who had a share in the colonization process of Anatolia. The shrine of Baba Mansur, who is an Alevi saint, is located in the Darıkent sub-district of Mazgirt district of Tunceli province. Baba Mansur, who is at the top due to his hierarchical position in the Alevi ocak system, the miracles he is believed to have performed and the lineage he is a member of, is a saint who does not have a guardianship certificate. The number of scientific studies conducted on Baba Mansur and Ocak, about whom the information is more anecdotal than historical, is extremely small.

Baba Mansur is the subject of numerous narratives that are quite rich in terms of miracle motifs. It has been determined that the vast majority of these narratives evaluated under the title of anecdote are based on binary opposition structures. This study aims to address and evaluate Baba Mansur’s hagiography rich in terms of binary opposition structures. In this context, after providing information about the historical and anecdotal personality of Baba Mansur, who was marked as a guardian within the context of the Alevi circle of belief in the first stage, the concept of binary opposition will be explained in order to establish the theoretical basis of the study. In the next step of the study, Baba Mansur’s hagiographies that were circulated in the context of oral culture and were written down were examined with a focus on binary opposition structures.

The qualitative intensity of the holiness attributed to saints is based on hagiographies that are shaped around their miracle. Hagiographies, which are a type of narrative based on belief, contain rich content in terms of miracle motifs. This content usually appears structurally based on oppositions. The use of binary oppositions in the construction of hagiographies can be associated with the demand to strengthen the holiness of such narratives that provide material for the field of belief. It can be stated that in these narratives, which are built on the binary opposition scheme in accordance with the basic operating principle of the public imagination, everything is present together with its opposite. A reading centered on binary oppositions not only suggests a structural analysis model based on formulas, but also provides the opportunity to weigh the semantic densities of the narratives.

Baba Mansur is an Alevi saint about whom there is limited literature, contrary to his hierarchical importance in the ocak system in the Alevi belief. His hagiographies circulate in oral culture and there are also examples that have been written down. These narratives, which contain miracle motifs intensively, generally present content aimed at emphasizing Baba Mansur's spiritual power. The starting point of our study was the determination that the markings of the sacred area, which were used to prove Baba Mansur's spiritual power, were selected from a set of binary oppositions. The basic dualities in the narratives were determined as animate-inanimate, existence-nonexistence, arid-watery, strong-weak, fire-water and chaos-cosmos. In the reading conducted in this direction, the miracle motifs in the hagiographies were evaluated through binary oppositions; as a result of this evaluation, it was concluded that the function of the binary opposition structure in the narratives enabled abstract concepts to be concretized and turned into the subject of the field of belief. However, it has been seen that these opposing structures make it possible to base Baba Mansur's hagiographies on a template that is compatible with the Turkish perception of saints in the context of the principle of cultural coherence.